

Hanna Dłutowska-Osik

Zespół Szkół Publicznych w Międzyborowie

Kształcenie ustawiczne w opinii nauczycieli studiów podyplomowych jednej z warszawskich uczelni

Lifelong learning in the opinion of teachers – post-graduate students

***Abstract:** The concept of lifelong learning can be used interchangeably with the terms: education, development through life or continuous learning. This is today's requirement. Society awareness, for the purpose of supplementing the qualifications, as well as taking action to prepare and motivate children to learn at an early age, is growing continuously. E-learning or distance learning, access to knowledge at any time and place, becomes very popular. The purpose of this research is an attempt to determine the effectiveness of motivation for distance learning in the opinion of teachers - post-graduate students of one of the colleges in Warsaw.*

***Streszczenie:** Pojęcie kształcenie ustawiczne może być używane na przemian z określeniami: kształcenie, rozwój przez całe życie, kształcenie ciągłe. To wymagania dzisiejszych czasów. Wzrasta świadomość społeczeństwa co do potrzeb uzupełniania kwalifikacji, a także podejmowania działań w celu przygotowania, zmotywowania dziecka do nauki już od najmłodszych lat. Popularność zdobywa tak zwany e-learning, czyli kształcenie na odległość, dostęp do wiedzy w każdym momencie i w dowolnym sprzyjającym nam miejscu. Celem niniejszej pracy jest próba ustalenia efektywności, motywacji kształcenia na odległość w opinii nauczycieli - słuchaczy studiów podyplomowych jednej z warszawskich uczelni.*

„Istotą edukacji ustawicznej jest nieprzerwanie trwające, stale realizowane, planowane i racjonalne oddziaływanie na rozwój człowieka w każdym etapie jego życia. Oznacza ona, że po upływie jednej fazy przedłuża się ono na następne, stojące na merytorycznie wyższym poziomie” twierdzi prof. Tadeusz Aleksander.

Wiek XXI przyniósł dużo znaczących zmian w edukacji ustawicznej. We współczesnych czasach, żeby „być i mieć”, należy się kształcić przez całe

życie. Obejmuje rozwój własny i cechy społeczne¹. Jej celem jest wyznaczenie kierunków rozwoju kształcenia ustawicznego jako idei kształcenia się przez całe życie². Koncepcja umożliwi rozwój własny każdego człowieka poprzez dostęp do kształcenia ustawicznego, to z kolei pozwoli na poprawę pozycji na rynku pracy³. Nową formą edukacji dorosłych jest kształcenie na odległość, wprowadzone Rozporządzeniem Ministra Edukacji i Nauki z dnia 3 lutego 2006 w sprawie uzyskania przez osoby dorosłe wiedzy ogólnej, podnoszenia kwalifikacji zawodowych w formach pozaszkolnych (Dz.U. nr 31, poz. 216). Obejmuje kursy zawodowe, ogólne. Termin „ustawiczny” zgodnie z leksykonem oznacza realizację edukacji jednostki przez całe życie, tzn. kończąc jeden etap kształcenia zaczynamy kolejny⁴. Edukacja ustawiczna powinna być realizowana w szkołach, przedszkolach, uczelniach⁵. W. Okiński twierdzi, iż samokształcenie to proces świadomy, którego celem jest rozwój człowieka⁶. Z kolei „A.L. Smith Report” także traktuje kształcenie jako proces nieustanny⁷. Według pedagoga amerykańskiego W.H. Kilpatricka potrzeba edukacji ustawicznej jest konieczna⁸. Do twórców idei kształcenia należy zaliczyć H. Radlińską. Wskazała, iż różnica wiekowa, „pokolenie historyczne”, nie mają znaczenia, liczą się zainteresowania, podobieństwa, co ułatwia podejmowanie zadań w „edukacji przez całe życie”⁹. Zasada nieustannego podnoszenia kwalifikacji była „podstawą praktyki samokształceniowej”¹⁰. Na uznanie polskich pedagogów samokształcenia zasługują też m.in.: Michał Wiszniewski, Józef Kalasanty Szaniawski, Jan Jeleński, Adolf Dygasiński i inni¹¹. Podsumowując, koncepcja

¹ S. Suchy, *Edukacja dorosłych i bezrobotnych*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2010, s. 91.

² Tamże, s. 91.

³ Tamże, s. 91.

⁴ Z. Kruszyński (red.), *Edukacja ustawiczna dorosłych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Skłodowskiej-Curie, Lublin 2009, s. 42.

⁵ Tamże, s. 43.

⁶ A. Stopińska-Pajak (w:) L. Olszewski (red.), *Problemy rozwoju idei ustawicznego kształcenia*, Wydawnictwo TWP, Warszawa 2001, s. 22.

⁷ Tamże, s. 17.

⁸ Tamże, s. 22.

⁹ Tamże, s. 22.

¹⁰ Tamże, s. 23.

¹¹ Tamże, s. 23.

rozbudza potrzeby samokształcenia, pokazuje możliwości człowieka itd. Rolą prowadzącego kształcenie na odległość jest wyznaczenie miejsca prowadzenia kursu na odległość, ustalenie warunków rekrutacji, procedur i przebiegu efektów kształcenia słuchaczy oraz wysokość opłat¹². Organizator może także tworzyć punkty konsultacyjne. Niezbędne jest udostępnienie materiałów dydaktycznych¹³. Natomiast rolą konsultantów kierujących kształceniem na odległość jest pomoc w realizacji programu nauczania (indywidualizacja co do potrzeb każdego uczestnika); konsultacje zbiorowe, systematyczna ocena postępów, aktualna dokumentacja każdego uczestnika itd¹⁴. Uczestnik natomiast otrzymuje m.in. wykaz odbytych konsultacji zbiorowych, indywidualnych, protokoły z egzaminów, zaświadczenie po ukończeniu szkolenia¹⁵. To czynniki wpływające na wzrost popularności e-learningu wykorzystywanym coraz częściej w edukacji¹⁶.

W Polsce e-learning określa się jako np. kształcenie internetowe, nauczanie on-line. Jest bardzo dobrą formą dla osób niepełnosprawnych, które z przyczyn losowych mają utrudniony dostęp do tradycyjnych form szkolnictwa. Zaletą też jest oszczędność finansowa, czyli uczestnicy kursu nie tracą pieniędzy na zakwaterowanie, dojazdy do miejsca kształcenia¹⁷. Do nauki przez Internet niezbędne jest: sprawne posługiwanie się komputerem, umiejętność zapisywania informacji, notatki; znajomość poruszania się w edytorze tekstu, arkusza kalkulacyjnym i oczywiście swobodny dostęp do Internetu¹⁸. Przede wszystkim niezbędna jest jednak wiara w siebie, we własne możliwości, umiejętności, determinacja, odpowiedzialność za postępy w nauce, systematyczność, podnoszenie kwalifikacji¹⁹. Rolą prowadzącego „tutora” jest wspieranie, gdy uczestnik popełnia błędy, motywacja do dalszej pracy. W tym procesie nauczyciel jest przewodnikiem, ekspertem²⁰. Or-

¹² S. Suchy, *Edukacja...* op. cit., s. 21.

¹³ Tamże, s. 22.

¹⁴ Tamże, s. 23.

¹⁵ Tamże, s. 23.

¹⁶ Tamże, s. 5.

¹⁷ A. Szelaąg, (w:) *E-learning – kształcenie na odległość* „Biblioteka w Szkole” 2008 nr 11, s. 5-6.

¹⁸ Tamże, s. 6.

¹⁹ Tamże, s. 6.

²⁰ Tamże, s. 6.

organizatorzy kursu kształcenia na odległość dbając o motywację uczestników, aby uczestnik ukończył kurs organizatorzy organizują kursy „hybrydowe” (łącznie cechy e-learningu z tradycyjnymi zjazdami)²¹. W czasie kursu prowadzący wraz z uczestnikami porozumiewają się za pomocą *Czatu* – pozwala on uczestnikom na dyskusje w postaci tekstowej²². *Forum* – uczestnicy mogą komentować wiadomości przesłane przez innych²³. *System raportowania* – dzięki systemowi można konsekwentnie czuwać nad słuchaczami w procesie dydaktycznym²⁴. Podsumowując, w niniejszym referacie starałam się także przedstawić możliwości technologii informatycznej wykorzystywanej do prowadzenia toku dydaktycznego na odległość na przykładzie e-learningu. Zawód nauczycielski wymaga ciągłego kształcenia, by stać się dobrym specjalistą. Nauczyciel pracujący w sposób kreatywny przeżywa „wewnętrzne odrodzenie”, potrafi odnaleźć w sobie inspirację, motywację, odkrywa nieznanne wcześniej możliwości pedagogiczne i metodyczne; ma wpływ na innych nauczycieli, przez co doznaje dowartościowania i widzi dla siebie ciekawe perspektywy. Dzięki tym działaniom da się zaobserwować wśród wychowanków kształcenia na odległość – uczestników kursu, zaangażowanie, zainteresowanie i aktywność²⁵. To właśnie praca nauczyciela zainspirowała mnie do przeprowadzenia badań na temat e-learningu. Za cel badań przyjęto próbę określenia efektywności, motywacji kształcenia na odległość w opinii nauczycieli słuchaczy studiów podyplomowych z jednej z warszawskich uczelni. Badaniami objęto łącznie 38 nauczycieli w wieku od 25 do 47 lat ze stażem pracy od 2 do 30 lat. Na podstawie przeprowadzonej analizy materiału badawczego można stwierdzić, że formy kształcenia na odległość za pomocą e-learningu cieszą się powodzeniem wśród badanych osób (kursantów).

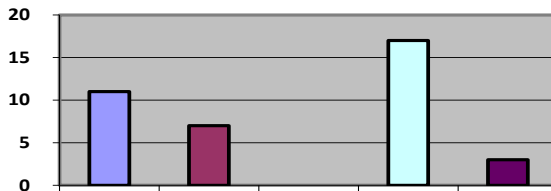
²¹ W. Montwiłł, *Kształcenie na odległość – wybór czy konieczność*, „Edukacja Ustawiczna Dorosłych” nr 4/2006, s. 95.

²² J. Marciniak, „Edukacja Ustawiczna Dorosłych” nr 2/2007, s.112.

²³ Tamże, s.112.

²⁴ J. Marciniak, op. cit., s.112.

²⁵ E. Brudnik, A. Moszynska, B. Owczarska, *Ja i mój uczeń pracujący aktywnie. Przewodnik po metodach aktywizujących*, Zakład wydawniczy SFR, Kielce 2000, s. 4.

Wykres 1. Formy kształcenia

Źródło: badania własne

W kursach ogólnych brało udział 30%, natomiast w szkoleniach 18%; z kolei w kursach komputerowych 8% i najczęściej w kursach językowych, bo aż 44%. Zdecydowana większość badanych słuchaczy zadeklarowała wybór zgodnie ze swoimi zainteresowaniami, możliwościami, umiejętnościami. W odpowiedziach została podkreślona również praca grupowa i indywidualna. Z rodzajem wymienionych nauk możemy spotkać się zarówno w kształceniu tradycyjnym, jak i e-learningu. Warto zauważyć, że grupy uczące się w systemie on-line pracują z większym zaangażowaniem, bardziej systematycznie i efektywnie, jeżeli uczestnicy na początku kursu mają możliwość bezpośredniego spotkania na zajęciach. Nie zawsze jednak jest to możliwe. Powodem jest np. odległość (zamieszkują w różnych regionach kraju; uczniowie o różnej narodowości), stan zdrowia (ze względu na niepełnosprawność utrudniony dostęp do miejsca zajęć)²⁶.

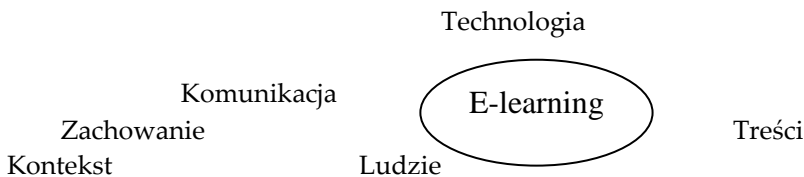
Obecnie distance learning, czyli kształcenie na odległość, określane powszechnie e-learningiem jest wykorzystywane zarówno w życiu prywatnym, jak i w biznesie, polityce²⁷. Dzięki atrakcyjności przekazu kształcenia za pomocą technologii informatycznej można w ciekawy sposób edukować dużą liczbę osób w tym samym czasie, utrzymując przy tym wysoki poziom szkolenia²⁸. Wzrasta liczba przedsiębiorstw, uczelni korzystających z e-learningu. Osoby korzystające z wyżej wymienionego systemu potrafią

²⁶ A. Clarke, *E-learning – nauka na odległość*, Wydawnictwo Komunikacji i Łączności, Warszawa 2007, s. 21.

²⁷ M. Plebańska, *E-learning – tajniki edukacji na odległość*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 7.

²⁸Tamże, s. 7.

sprawnie posługiwać się narzędziami informatycznymi, swobodnie poruszają się w sieci, ucząc się przy tym współpracy²⁹ „w wirtualnym zespole”³⁰, a dodatkową korzyścią jest umiejętność skuteczności funkcjonowania organizacji pracy, uporządkowanie wiedzy³¹. Poniżej przedstawiam schemat opracowany przez M. Plebańską³².

„System e-learning obejmuje wzajemnie powiązane i wpływające na siebie obszary omówione poniżej”³³.

Treści - to znaczy materiały szkoleniowe rozpowszechnianie słuchaczom uczącym się za pomocą m.in. płyt CD³⁴.

Kontekst –warunki szkolenia, w tym opis grupy docelowej, przewidziane treści, cele, czas trwania, kursy itd³⁵.

Ludzie– charakterystyka grupy docelowej pod względem doświadczeń, umiejętności poruszania się w sieci, znajomości narzędzi informatycznych³⁶.

Komunikacja – czyli sposób komunikacji przekazywanych treści np.: trener – słuchacz³⁷. Podsumowując system e-learning jest stosunkowy młodym systemem edukacji, na pewno przejdzie przez wiele ewaluacji, wynikających z potrzeb do ciągłego uzupełnienia wiedzy³⁸.

²⁹ Tamże, s. 8.

³⁰ M. Plebańska, *E-learning...*, op. cit., s. 8.

³¹ Tamże, s. 8.

³² Tamże, s. 10.

³³ Tamże, s. 11.

³⁴ Tamże, s. 11.

³⁵ Tamże, s. 12.

³⁶ Tamże, s. 12.

³⁷ Tamże, s.12.

³⁸ Tamże, s. 204.

Kolejne wypowiedzi słuchaczy odnoszą się do oceny poziomu uzupełniania wiedzy w danej profesji (spełnienia oczekiwań przekazywania wiedzy za pomocą kształcenia internetowego).

Analizując wyniki można zauważyć, że większość badanych (ponad 60%) stwierdza, iż wiedza na odległość jest zwykle „ogólnikowa, mało treści, brak bezpośredniego kontaktu z prowadzącym”. Natomiast 32% badanych zadeklarowało wysoki poziom nauczania przez kształcenie internetowe (czyli system e-learning). Z kolei 8% zadeklarowało poziom wystarczający. Wskaźniki procentowe pokazują rozbieżności mogące świadczyć o tym, że system e-learning dopiero poznamy³⁹.

Ewaluacja kursu prowadzonego w trybie e-learningu jest częściej poddawana ocenie efektywności, skuteczności, gdyż jest to nowa metoda⁴⁰. Dużą zaletą jest m.in. „wykonywanie doświadczeń wirtualnych”⁴¹. To znaczy uczestnik tworzy wirtualne środowisko, bada, wykonuje doświadczenia. Dzięki tym działaniom nie występuje zagrożenie zdrowia, bezpieczeństwa uczniów prowadzących doświadczenia⁴². Każda forma nauki wymaga od uczących się umiejętności pokonywania pojawiających się na bieżąco problemów technicznych. Szczególnie w trybie e-learningu, w którym uczestnicy pracują w pojedynkę, są bardziej uzależnieni od umiejętności praktycznych (technicznych). To jedna z trudności. Na ogół mentorzy udzielają pomocy⁴³. To jedno z zadań mentora.

„Zakres mentoringu w e-szkoleniu obejmuje kategorie wsparcia:
mentoring technologiczny,
mentoring merytoryczny,
mentoring metodyczny, mentoring poszkoleniowy”⁴⁴.

³⁹ J. Mielżyński, *Wybrane problemy kształcenia ustawicznego w Polsce w świetle prawodawstwa Polski i Unii Europejskiej*, (w:) *Szkolnictwo wyższe w systemie kształcenia ustawicznego*, (red.) Z. Wołk, Wydawnictwo Zielona Góra 2009, s. 41.

⁴⁰ A. Clarke, *E-learning...*, op. cit, s. 21.

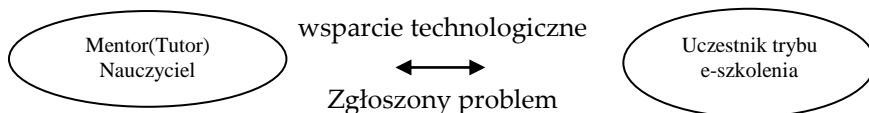
⁴¹ Tamże, s. 21.

⁴² Tamże, s. 106.

⁴³ A. Clarke *E-learning – nauka na odległość*, Wydawnictwo Komunikacji i Łączności, Warszawa 2007, s.108.

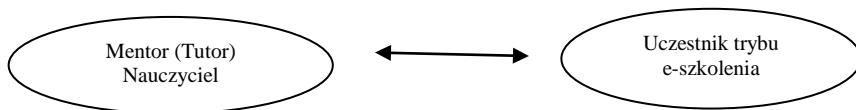
⁴⁴ M. Plebańska, *E-learning – tajniki edukacji na odległość*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 164.

Mentoring technologiczny pomaga w rozwiązywaniu problemów technologicznych.

Źródło: opracowanie własne na podstawie A. Clarke, *E-learning – nauka na odległość*.

Mentoring merytoryczny - ekspert pomaga w rozwiązywaniu problemów merytorycznych w czasie trwania szkolenia.

Źródło: opracowanie własne na podstawie A. Clarke, *E-learning – nauka na odległość*.

Mentoring metodyczny – mentor (nauczyciel, wykładowca) wciela się w rolę metodyka, monitoruje wyniki nauczania, aktywizuje, wspiera uczestnika, by doprowadzić do założonych celów.

Mentoring poszkoleniowy - osoby, które ukończyły e-szkolenie, otrzymują wsparcie wdrażając nabyte umiejętności w życie⁴⁵.

Natomiast wyniki badanych odnośnie do przeniesienia części zajęć tradycyjnych do systemów e-learningowych przedstawiam poniżej. I w tym przypadku okazało się, że wskaźniki procentowe wskazują⁴⁶, iż zdaniem 65% nauczycieli część tradycyjnych zajęć nie powinna być przeniesiona do systemu e-learningowych i prowadzona za pomocą Internetu, natomiast według 19% pozytywnie oceniła tę zmianę. Z kolei pozostała część grupy

⁴⁵ Tamże, s. 165.

⁴⁶ A. Grądzka-Tys, *Przygotowanie zawodowe studentów - kandydatów na nauczycieli*, (red.) A. Klim-Klimaszewska, M. Wiśniewska, Tom I, UPH Siedlce 2012, s. 202.

badawczej, czyli 6% zadeklarowało niezdecydowanie. Obecny rynek pracy wymaga od urzędów wysyłania pracowników na szkolenia, które dla większości osób są utrudnieniem np. dla osób niepełnosprawnych, a chcących podnieść swoje kwalifikacje i tu system e-learning umożliwi słuchaczom samodzielne kształcenie w dowolnym miejscu i czasie⁴⁷. Pamiętając o rewolucji związanej z edukacją, technologią niezbędne jest podnoszenie kwalifikacji, co na pewno będzie sprzyjać zarówno obywatelom i państwu⁴⁸.

Dopełnieniem wcześniejszych analiz mogą być wypowiedzi słuchaczy studiów podyplomowych (nauczycieli), iż podczas studiów uczęszczali na wolontariat udzielając nieodpłatnie pomocy dydaktycznej, prowadząc zajęcia z dziećmi mającymi trudności w nauce⁴⁹. 100% badanych twierdzi, że należy poszerzać, doskonalić już zdobytą wiedzę, rozwijać swoje umiejętności, zainteresowania zgodnie z zapotrzebowaniem na rynku pracy. Nauczyciel będąc wiernym swojemu powołaniu, powinien je solidnie podbudowywać i obudowywać rzemiosłem dydaktyczno-metodycznym⁵⁰. W świetle czynionych analiz można przypuszczać, iż współczesny świat oczekuje od nauczycieli nie tylko określonej specjalności, ale ciągłego podnoszenia kwalifikacji, by spełnić oczekiwania rynku pracy⁵¹. Z analizy kolejnego pytania mającego wyodrębnić formy komunikacji z wykładowcą w systemie e-learningu poprzez forum dyskusyjne, e-mail, audiokonferencje itp. także w tym przypadku respondenci mogli zadeklarować więcej niż jedną odpowiedź. Analizując dane zawarte w odpowiedziach słuchaczy należy stwierdzić, iż 45% nauczycieli chętnie korzystałoby z form dyskusyjnych, 26% za pomocą poczty elektronicznej, natomiast z audiokonferencji 29% respondentów. Nowy nurt (e-learning) nauczania na odległość, a przy tym utrzymanie koncepcji nauki przez całe życie powoduje, że młode pokolenie oczekuje dostępu do wiedzy i informacji w danym miejscu i czasie⁵².

Kolejne pytanie zawarte w kwestionariuszu ankiety dotyczyło organizowania szkolenia w formach pozaszkolnych. Wszystkie ankietowane osoby

⁴⁷ J. Mielżyński, *Szkolnictwo...* op. cit., s. 43.

⁴⁸ Tamże, s. 49-50.

⁴⁹ A. Grądzka-Tys, *Przygotowanie...* op. cit., s. 205.

⁵⁰ M. Śnieżyński, O sztuce nauczania, „Nowa Szkoła”, nr 3, 2005, s. 3.

⁵¹ A. Grądzka-Tys, *Przygotowanie...* op. cit., s. 204.

⁵² M. Plebańska, *E-learning...* op. cit., s. 202.

zgodnie odpowiedziały, że oczekują prowadzenia kształcenia i szkolenia w takich formach. Jest to szansa rozwoju dla uczniów, studentów, nauczycieli i daje możliwość kształcenia ludzi niepełnosprawnych. Towarzystwo oświatowe, uniwersytety ludowe przejęły inicjatywę prowadzenia różnorodnych form treści prac oświatowych dla dorosłych⁵³. W II Rzeczypospolitej ww. placówki oświaty pozaszkolnej starały się wyrównać luki przygotowania zawodowego (wykształcenia)⁵⁴. Późniejsze lata edukacji dorosłych realizowały takie zadania, jak rozwijanie zainteresowań, udział w życiu społecznym⁵⁵. Natomiast najwyższą rangę zdobyły uniwersytety powszechne, jeśli chodzi o oświatę pozaszkolną⁵⁶. Podsumowujące pytanie dotyczyło znaczenia kształcenia ustawicznego dla rozwoju kraju. Według badanych należy stwierdzić, że dzięki pogłębianiu wiedzy zdobytej wcześniej, podnoszeniu kwalifikacji wzrasta społeczeństwo oparte na wiedzy, więc kształcenie ustawiczne ma pozytywne znaczenie dla rozwoju społeczeństwa, dla kraju⁵⁷. „Wszyscy ludzie uczą się”⁵⁸ świadomie w ciągu całego życia lub nieświadomie: uczą się – w domu, szkole, pracy, przez media, w kontaktach społecznych⁵⁹. W tej chwili żyjemy w społeczeństwie uczącym się przez całe życie⁶⁰.

Zebrane wyniki badań wyraźnie wskazują, że proces dydaktyczny kształcenia na odległość w systemie e-learning zapewnia dostęp do wiedzy, natomiast ta forma szkolenia powinna być uzupełniana przez kontakt z ekspertem, prowadzącym szkolenie za pomocą narzędzi, jak np. forum. Dodatkowo, szkolenie powinno zostać uzupełnione warsztatami praktycznymi,

⁵³ E. Kielska, *Edukacja ustawiczna dorosłych*, pod redakcją M. Pakuły, A. Dudak, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2009, s. 111.

⁵⁴ Tamże, s. 111.

⁵⁵ Tamże, s. 111.

⁵⁶ Tamże, s. 111.

⁵⁷ A. Stopińska-Pajak (w:) L. Olszewski (red.), *Problemy rozwoju idei ustawicznego kształcenia*, TWP, Warszawa 2001, s. 22.

⁵⁸ D. Barwińska, *Uczelnie nieformalne i incydentalne w procesie całościowego uczenia się dorosłych* (w:) *Edukacja ustawiczna dorosłych*, pod redakcją M. Pakuły, A. Dudak, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2009, s. 248.

⁵⁹ Tamże, s. 248.

⁶⁰ Tamże, s. 248.

spotkaniami w formie tradycyjnej⁶¹. W trybie e-learningu rolą uczestnika jest kontrola przebiegu nauki, swoboda wyboru materiału dydaktycznego i sposób korzystania z nich. Z kolei w nauczaniu tradycyjnym nauczyciel kieruje procesem nauczania⁶². W systemie e-learningu nauczyciel (tutor) wspomaga naukę, ale nią „bezpośrednio nie kieruje”⁶³. Bardzo istotna jest analiza potrzeb, możliwości, cele związane z kursem, by uczeń osiągnął sukces⁶⁴. „Na naukę nigdy nie jest za późno”⁶⁵. Dzisiejszy dostęp do komputerów, Internetu pozwala na podwyższanie kwalifikacji, pogłębienie wiedzy, kończenia kursów praktycznie bez wychodzenia z domu. E-learning, to wyjście dla osób niepełnosprawnych, które nie mogą pozwolić sobie na dzienny czy zaoczny tok kształcenia⁶⁶. Trudno jest stwierdzić, czy e-learning jest dobrym rozwiązaniem, by go wdrożyć w jednostkę edukacyjną. Jednak należy stwierdzić, że jest to nauczanie oparte na bardzo nowoczesnych technologiach informatycznych, które podnoszą prestiż jednostki, tworzą nowe grupy społeczne „wprowadza nowe możliwości w zakresie kontaktowania się czy publikacji nowych form kształcenia”⁶⁷.

Bibliografia

1. Barwińska D., *Uczelnie nieformalne i incydentalne w procesie całościowego uczenia się dorosłych* (w:) *Edukacja ustawiczna dorosłych* pod redakcją M. Pakuły, A. Dudak, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2009.
2. Clarke A., *E-learning – nauka na odległość*, Wydawnictwo Komunikacji i Łączności, Warszawa 2007.

⁶¹ J. Marciniak op. cit., s. 113.

⁶² A. Clarke, op. cit., s. 23.

⁶³ Tamże, s. 23.

⁶⁴ Tamże, s. 27.

⁶⁵ Z. Zieliński, *E-learning w edukacji. Jak stworzyć multimedialną i w pełni interaktywną treść dydaktyczną*, Wydawnictwo Helion 2012, s. 313.

⁶⁶ Tamże, s. 313.

⁶⁷ Tamże, s. 25.

3. Grądzka-Tys A., *Przygotowanie zawodowe studentów - kandydatów na nauczycieli*, pod redakcją A. Klim-Klimaszewskiej, M. Wiśniewskiej, Tom I, Wydawnictwo UPH w Siedlcach, Siedlce 2012.
4. Kielska E., *Edukacja ustawiczna dorosłych*, pod redakcją M. Pakuły, A. Dudak, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2009.
5. Kruszyński Z., (red.), *Edukacja ustawiczna dorosłych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Skłodowskiej-Curie, Lublin 2009.
6. Marciniak J., „Edukacja Ustawiczna Dorosłych” nr 2/2007.
7. Mielżyński J., *Szkolnictwo wyższe w systemie kształcenia ustawicznego*, pod redakcją Z. Wołk, Wydawnictwo Zielona Góra 2009.
8. Montwiłł W., „Edukacja ustawiczna dorosłych” nr 4/2006.
9. Plebańska M., *E-learning – tajniki edukacji na odległość*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2011.
10. Stopińska-Pajak A., (w:) *Problemy rozwoju idei ustawicznego kształcenia*, red. nauk. L. Olszewski, TWP, Warszawa 2001.
11. Suchy S., *Edukacja dorosłych i bezrobotnych*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2010.
12. Szelaż A., „Biblioteka w Szkole” nr 11, 2008.
13. Śnieżyński M., „Nowa Szkoła” nr 3, 2005.
14. Zieliński Z., *E-learning w edukacji. Jak stworzyć multimedialną i w pełni interaktywną treść dydaktyczną*, Wydawnictwo Helion, 2012.